

МИКОЛА ГОГОЛЬ: ПОСТАТЬ „В ІНТЕР’ЄРІ” ЧАСУ І ПРОСТОРУ

Анатолій КУЗЬМІНСЬКИЙ

„СТРАШНИЙ Є МОРОК ДУШІ”

Кожний великий митець – це цілий світ. Увійти в цей світ, відчутти його багатогранність і неповторну красу – означає наблизити себе до пізнання різноманітності життя, поставити себе на більш високий щабель духовного, естетичного розвитку. Творчість кожного видатного письменника – дорогоцінний скарб естетичного й духовного досвіду, який має величезне значення для поступального розвитку суспільства.

Особлива роль в цьому аспекті належить Миколі Васильовичу Гоголю. Його 200-літній ювілей є подією справді неординарною і важливою в культурному поступі українства. Адже феномен Гоголя розкриває гірку, неспростовну істину: українська недержавна нація змушена постійно розпорашувати свої творчі сили, свою інтелектуальну енергію.

Микола Васильович Гоголь народився 20 березня (1 квітня за новим стилем) 1809 року в містечку Сорочинцях. Дитинство майбутнього письменника пройшло в маєтку його батька Василя Панасовича Гоголя-Яновського – Василівці, який розташований у благодатному й овіяному історичними легендами краї, що на Полтавщині. Батькові родові корені пов’язують із родом сподвижника Богдана Хмельницького Остапа Гоголя.

У його батьків було близько двохсот кріпаків і понад тисяча десятин землі. Сам Гоголь, утім, поміщиком не був. Як тільки йому вдалося стати на ноги, він почав жити самостійно, – спочатку служив, потім заробляв літературною працею. Відомо, що від своєї частини маєтку він відмовився на користь матері і сестер, не отримуючи звідти ніяких прибутків.

З перших років життя Гоголь був оточений атмосферою домашнього затишку, бабусиних казок, пісенної лірики. Дитячі враження формували любов Гоголя до літератури й театру.

Батько Гоголя, Василь Панасович, у вільний час писав. Мати, Марія Іванівна, родовід якої йде від гілки гетьмана Полуботка, своїх шістьох дітей виховувала в релігійному дусі. Юний Гоголь добре знав Біблію й особливо гостро переживав пророцтво Апокаліпсиса (заключної книги Нового Заповіту) про останні часи людства, нашість антихриста і Страшний Суд. Опісля ці дитячі переживання відлунням відгукнуться в його прозі.

З 1821 до 1828 року Гоголь навчався в Ніжинській гімназії Вищих наук, куди він вступив після закінчення Полтавської гімназії. Це був гарний навчальний заклад, у якому викладала група молодих енциклопедично освічених професорів.

Із гімназії Гоголь виніс палку прихильність до просвітницьких ідей, любов до літератури й мистецтва, яскраву романтичну налаштованість.

Пристрасним захопленням Гоголя був театр. Певно, любов до театру формувалася ще з дитинства, оскільки його батько був творцем кількох українських комедій.

У гімназії було організовано регулярні театральні вистави. Гоголь став душею цього театру, ставив п'єси, з захопленням створював декорації і блискуче грав ролі, головним чином комічні.

І все ж діяльний характер, честолюбство не давали Гоголю спокою. Він мріяв про державну службу, хотів стати юристом і, природно, думав про переїзд до Петербурга. Але північна столиця швидко вистудила південний запал молодого романтика-провінціала. Прилаштуватися на прийнятну службу не вдалося; грошей не вистачало, літературний дебют – напівучнівська віршова ідилія „Ганц Кюхельгартен”, надрукована під псевдонімом В. Алов, викликала дружні насмішки столичних критиків. Двадцятирічний письменник з відчаю спалює весь наклад. Раптово виїздить із Петербурга за кордон, у Німеччину. Так же раптово повертається. Пробоє стати актором. Поки, нарешті, не поступить на канцелярську службу.

Ця судорожність учинків, нервові перенапруження передуватимуть спалахам творчої активності, зокрема появи блискучого циклу «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» (1831).

Романтизм «Вечорів» життєвий, він поетизує цінності, які справді існували. Основним естетичним ідеалом Гоголя є ствердження повноти й руху життя, краси людської духовності.

Час після публікації «Вечорів» (особливо 1833 рік) виявився для Гоголя важким у творчому сенсі. Після того, як він розлучився з казковою фантастикою, письменник майже в муках шукав нових шляхів, тривалий час не міг реалізувати свої численні задуми.

1834 року судилося стати доволі плідним у творчій біографії Гоголя. Письменник завершив роботу над збірками „Миргород” і „Арабески”.

Цього ж року письменник почав серйозно займатися історією. Гоголь мріє одержати кафедру в щойно відкритому Київському університеті, ректором якого став найліпший приятель письменника М. Максимович. Переїзд до Києва не відбувся, тому що його запросили на кафедру загальної історії Петербурзького університету, де він читав курси загальної і давньої історії. Є підстави стверджувати, що захоплення історією було серйозним і професійним.

Однак Гоголь захоплювався історичними заняттями як художник, він насамперед поцінував поетичний смисл історії. Діяльність ученого-історика, ретельне вивчення фактів і побудова академічної наукової системи його не вабили. Наприкінці 1835 року Гоголь покидає університет і повністю займається літературною справою.

Ще за життя Гоголя навколо його творів і самого його імені точилася боротьба. Вона продовжувалася і після смерті письменника. Особливо це

стосувалося питання про ідейну кризу Гоголя. Трагедію великого письменника часто пов'язували з винятково особистісними причинами, пояснювали особливостями його психіки.

Утвердилася думка, що Гоголь, мовляв, котився площиною відступництва до національної смерті. Проте, це на переконання Є. Маланюка, зовсім не відповідає дійсності.

У житті Гоголя доволі моментів протесту, пробудження національного сумління. Відомо, що після виходу „Вечорів на хуторі поблизу Диканьки”, він збирався писати „Історію нашої єдиної, нашої нещасної України”, про що повідомляє в листі Михайлові Максимовичу 9 листопада 1833 року.

Успіх, здобутий „Вечорами на хуторі поблизу Диканьки”, нові знайомства, праця над новою книгою „Миргород”, посада в університеті – усе це вимагало часу й енергії. Очевидно, саме цим можна пояснити те, що реальна батьківщина (Україна) відходить від Гоголя, а її місце займає вигадана ним абстракція „Русі-Росії”, хоча до кінця життя письменник роздумуватиме над історичною долею України. Так само близькими завжди для нього були народна пісня, яка звучала в його душі, гопак, який він востаннє танцює за півроку до смерті в маєтку С. Аксакова-Абрамцева під Москвою, де гостював пізнім літом 1851 року.

Аналізуючи цей непростий період у житті Гоголя, Є. Маланюк доходить слушних висновків: „Немає сумніву, що трудний і страшний шлях відходу від Батьківщини не був у Гоголя ані короткий, ані радикальний. То був психологічний процес, безумовно, характеру паталогічного, що тривав довгі роки. Цікаво, що в ближнім оточенні Гоголя останні часи його життя, поставала навіть думка про його психічну ненормальність... В цім довгім процесі не денаціоналізації, а власне, відходження від Батьківщини – не було пасивного самовіддання, а була ...внутрішня боротьба, були злети й упадки. Але ... були речі гірші – страшні й містичні, що почали виповнювати понуру й хворобливу душу цього дивного письменника”.

Відомий російський філософ-публіцист Василь Розанов, для якого Гоголь ніколи не був ані „своїм”, ані „русским”, справедливо зауважив: „Жоден політик світу, ані жоден політичний письменник не зробив в політиці стільки, скільки Гоголь”.

Безсумнівно, творчість Гоголя надзвичайно збагатила російську літературу, розсунула рамки художнього зображення. Соціальний пафос, демократизм і гуманізм, створення яскравих національних і соціальних типів, поєднання лірико-патетичного і гротескно-сатиричного зображення життя – ці риси гоголівської творчості активно підхоплювали молоді російські й українські письменниками, які згодом створили натуральну (чи гоголівську) школу.

Для нас, нині суцільних людей Шевченкового краю, Гоголь близький і дорогий передовсім як талант світової величини, як письменник, який народився й виріс в Україні, писав про неї, переймався її долею. Але

важливо й те, що Гоголь двічі побував на Черкащині, у селі Прохорівці, що на Канівщині. Тут він гостював у свого близького приятеля, нашого видатного земляка Михайла Максимовича. недалеко від нього Максимовича й нині росте „сосна Гоголя”, нагадуючи сучасникам про дружні взаємини двох талановитих людей України.

Александр КИЧЕНКО

ГЕНИЙ ГОГОЛЯ

Пропонована стаття є спробою погляду на постать Гоголя крізь призму його художніх пошуків та ідейної еволюції.

Ключові слова: еволюція, конфлікт, поетика, творчість, художні традиції.

В известной книге В.В. Ермилова „Гений Гоголя” (1959) при всей спорности многих ее концептуальных положений очень точно установлен ключевой факт: художественный гений Гоголя есть явление, особо выделяющееся в ряду русской классической литературной традиции. Пожалуй, нет в русской классике другого художника, творческая эволюция и идейная позиция которого до сих пор вызывали бы столько споров и противоречивых оценок, как фигура Гоголя. Он гениален и загадочен, как и всякий гений, пути к постижению его мира непросты, но проникнув однажды в этот мир, остаешься навсегда очарованным совершенством его поэтических картин, многообразием, многоголосием, размахом и смелостью завершения замыслов.

В апреле 2009 года Гоголю исполняется двести лет. Нынешний год, провозглашенный ЮНЕСКО Годом Гоголя, юбилейный вдвойне. 180 лет тому назад имя Гоголя появилось в русской и мировой литературе: его стихотворение „Италия” опубликовано в мартовской книжке журнала „Сын Отечества” за 1829 год, в июне отдельным изданием выходит поэма „Ганц Кюхельgarten”. Начинается непростая, полная драматических (а нередко и трагических) страниц творческая биография, загадки которой мы продолжаем разгадывать и сегодня.

Художественное творчество Гоголя развивается чрезвычайно стремительно, представляя яркий пример „спрессованности” поэтической энергии (что, впрочем, характерно для романтического типа творчества), и вмещается в двенадцатилетие 1829 – 1842 годов. За это короткое время Гоголь проходит стремительный путь от ученического и подражательного „Ганца Кюхельgartена”, первых повестей „Вечеров на хуторе близ Диканьки” до грандиозного замысла „Мертвых душ” и подступает к своему постхудожественному периоду – „Выбранным местам из переписки с друзьями” (1847 г.), книге-завещанию, завершающей его духовную эволюцию, книге, востребованной не столько современниками, сколько уже последующим, XX веком.